

DÝKA ÚNĚTICKEJ KULTÚRY Z MALÝCH DVORNÍKOV

JURAJ BARTÍK

*Keywords: Early Bronze Age, dagger blade, dagger grip of metal and organic components**Abstract: A dagger of the Únětice culture from Malé Dvorníky. From an inhumation grave comes a triangular bronze dagger blade. The bronze lining, antler pommel and fragments of two bone rings originally formed the grip composed of metal and organic components, which imitated metal dagger grips. Whether the dagger blade and dagger grip have originally formed a single weapon cannot be reliably proved.*

Niektoré archeologické nálezy nezbudili pozornosť a nedostali sa do všeobecného povedomia napriek tomu, že boli zverejnené. Taký osud postihol aj konštrukčne neobvykle riešenú rukoväť bronzovej dýky z Malých Dvorníkov. Slovenské vlastivedné múzeum vykonalo archeologický výskum v katastri obce Malé Dvorníky v okrese Dunajská Streda v rokoch 1948 a 1950. Výskum, ktorý môžeme podľa súčasnej terminológie označiť ako zisťovací mal za cieľ overiť existenciu predpokladaných nálezov na najvyššom mieste obce. Vyvýšenina trojuholníkovitého tvaru „Kápolnadomb“ s dĺžkou 278m je 15-80m široká a nad južnou časťou katastra sa vypína do výšky 2-5m. Vyvýšeninu s pieskovým podložím a plochým temenom tiahnúcu sa v smere východ - západ rozdeľuje na dve časti úvoz. Východná časť používaná ako obecný cintorín nie je pre archeologický výskum prístupná. Západná časť, na ktorej stojí baroková kaplnka slúžila na konci štyridsiatych rokov ako pasienok a v súčasnosti je na nej parková úprava. Na západnej časti vyvýšeniny rozmiestnila Ľudmila Kraskovská v termínoch 11.-21.8.1948 a 11.-16.9.1950 jedenásť sond, z nich sondy č. 1, 2 a 9 boli orientované v smere východ – západ, zvyšné č. 3-8, 10, 11 v smere sever – juh. Meter široké sondy s celkovou dĺžkou 167m boli v mieste nálezov podľa potreby rozšírené (obr. 1: 1, 2). Sondážou sa identifikovalo a následne odkrylo 6 hrobov alebo ich častí a jeden obdĺžnikovitý, pravdepodobne obytný objekt. Zatiaľ čo fragmenty kachlíc, tehál – prstoviek a keramiky datujú objekt do vrcholného stredoveku, súčasťou odevu a milodary z piatich hrobov patria do staršej doby bronzovej, sťahovania národov a možno i 9.-10. storočia (Kraskovská 1951a, 169, 1951b, 320).

Do staršej doby bronzovej boli autorkou výskumu priradené dva hroby (obr. 1: 2). Pri spätnej rekonštrukcii ich nálezovej situácie vychádzame z výskumnej dokumentácie, ako aj z ich predbežnej publikácie (Kraskovská 1948; 1951a, 172).

Hrob č. 3

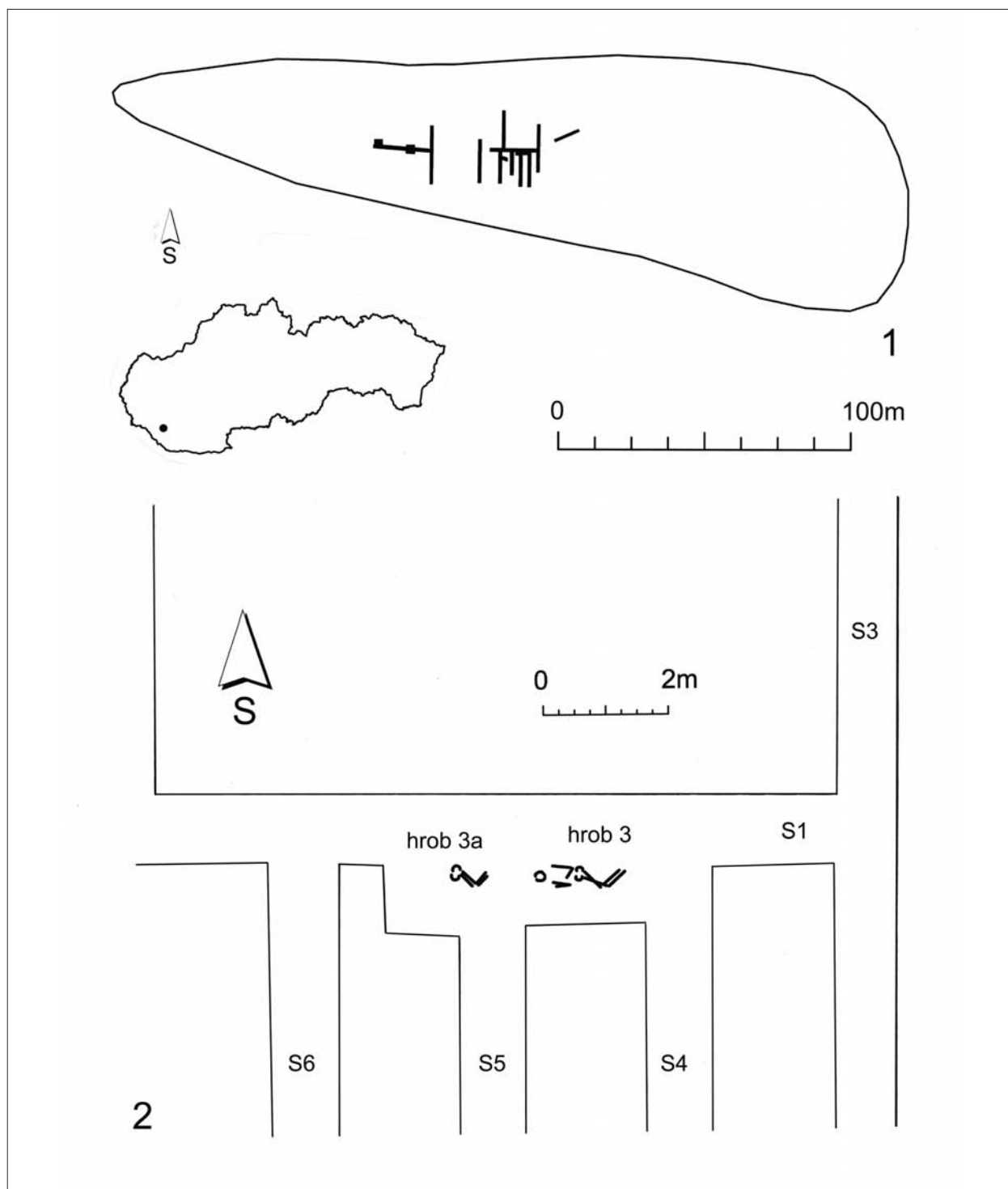
Hrobová jama s rozmermi 175x67cm sa zistila pri ručnom kopaní sondy č. 1. Kostra dospelého jedinca ležala na dne jamy v hĺbke 220-230 cm od povrchu, na pravom boku s nohami skrčenými v kolenách, v smere západ – východ, s hlavou na západe. Ľavú ruku mala prekríženú v oblasti hrudníka, pravú ohnutú v lakti nahor takým spôsobom že laktová kosť bola rovnobežná s ramennou kosťou (Obr. 2: 1). Hlava sa zachovala len vo fragmentoch, pretože ju porušili pri hĺbení hrobu č. 2 zo sťahovania národov. Časť kostí z lebky bola zafarbená zelenou patinou. Podľa slovného opisu „rovnobežne z južnou stenou hrobu“ bol v dĺžke 130cm pozorovaný 20cm široký a 20cm hrubý pruh tmavej hliny „premiešaný s popolom a uhlíkmi“. Medzi kosťami lebky sa našiel korál z mušle dentálium, bronzová drôtená špirálovitá ozdoba a zlomok bronzového drôtu. Pri zvyškoch lebky, v mieste článkov prstov pravej ruky bola nájdená špirálovitá ozdoba navlečená na koróziu zafarbenom prstovom článku, čepeľ bronzovej dýky, bronzové obloženie rukoväte, fragmenty kostených oválnych terčikov s otvorom v strede ako aj väčší hrotito - oválny parohový terč s otvorom v strede.

Nálezy:

1/ fragment bronzového drôtu (obr. 3: 4); 2/ mušla dentálium (obr. 3: 2); 3/ 2 drôtené špirály (obr. 3: 1, 3); 4/ čepeľ dýky (obr. 3: 6); 5/ bronzové obloženie rukoväte (obr. 3: 5); 6/ 3 fragmenty z dvoch kostených terčov s otvorom v strede (obr. 3: 8-9); 7/ hrotitooválny parohový terč s otvorom v strede (obr. 3: 7); 8/ ulita slimáka.

Hrob č. 3a

Hrob bol nájdený „75 cm západne“ od hrobu č. 3. Obrisy ani tvar hrobovej jamy sa nepodarilo identifikovať, západnú časť hrobu 3a zničili pri hĺbení hrobu č. 2 zo sťahovania národov. V hĺbke 250cm od povrchu sa zachovala

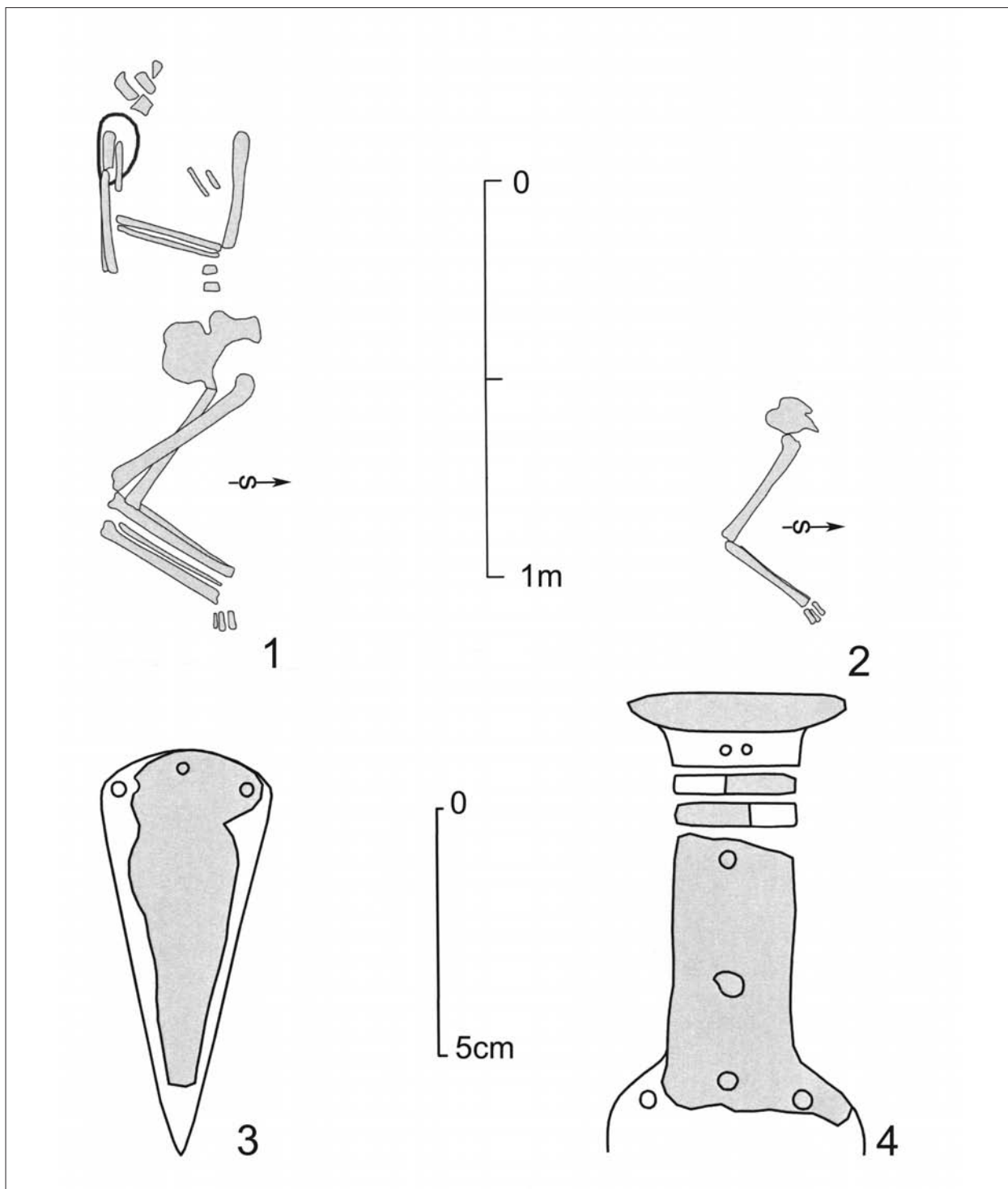

Obr. 1: Malé Dvorníky. 1. Vyvýšenina Kápolnadomb, sondáž. 2. Sonda S1, S3-6, poloha hrobov 3 a 3a.

len časť kostry od panvy nadol (obr. 2: 2). Jedinca uložili na pravom boku, s dolnými končatinami skrčenými v kolénach. Pretože sa pri kostre nenašli nálezy, hrob bol zaradený do staršej doby bronzovej na základe spôsobu uloženia kostry a jej zhodnej orientácie s hrobom č. 3.

Kostry z hrobov 3 a 3a sa v zbierkach Slovenského národného múzea nepodarilo identifikovať. Podľa zmienky vo výskumnej dokumentácii je pravdepodobné, že antropologický materiál zostal po výskume v hrobových jamách. Súčasťou súboru nálezov z hrobu č. 3 uloženom v SNM-Archeologickom múzeu je článok prstu zafarbený koróziou, na ktorom bola v dobe odkryvu navlečená špirálovitá ozdoba, ako aj zelenou patinou zafarbený drobný fragment dlhej kosti.

Archeologický výskum na polohe „Kápolnadomb“ po roku 1950 nepokračoval. Pretože sondážou sa preskúmalo len 0,8% plochy vyvýšeniny, k rozsahu pohrebiska zo staršej doby bronzovej i dobe jeho používania sa je

Obr. 2: Malé Dvorníky. 1. Hrob č.3, čiernou líniou označené miesto uloženia skupiny nálezov. 2. Hrob č. 3a. 3. Čepel' dýky, rekonštrukcia. 4. Rukoväť dýky s rekonštrukciou chýbajúcich častí.

ťažko vyjadriť. Napriek skutočnosti, že sa v hroboch nevyskytla keramika, na základe uloženia kostier a inventáru L. Kraskovská pohreby č. 3 a 3a priradila už vo výskumnej dokumentácii (*Kraskovská 1948; 1951a*, 172) únětickej kultúre (ďalej UK). Rovnaké kultúrne zaradenie dostali v katalógovej práci o pohrebiskách zo staršej doby bronzovej na západnom Slovensku (*Točík 1979*, 44). Podľa súčasného poznania úpravy hrobových jám zo staršej doby bronzovej nie je vylúčené, že počas výskumu pozorovaný 20 cm široký pruh tmavej hliny južne od kostry v hrobe č. 3 je pozostatkom drevenej vnútornej konštrukcie alebo rakvy. Vzhľadom k stavu dokumentácie, ktorej súčasťou nie sú kresby pôdorysov okrajov hrobových jám ani ich prierezy sa ale nedá vylúčiť ani prípadný sekundárny zásah do hrobov 3 a 3a, ešte pred zahĺbením hrobu č.2 zo sťahovania národov. Orientácia jedincov na pohrebiskách UK je na západnom Slovensku rôzna, pričom pohreby uložené v rovnakom smere ako hroby 3 a 3a v Malých Dvorníkoch (západ – východ) sú početne zastúpené na viacerých pohrebiskách. Uloženie na pravom boku zodpovedá mužom (*Bátora 2000*, 460, 464). Jednoduché drôtené špirály s priemerom 22 a 24mm (obr. 3: 1,3) sú bež-

ným šperkom zastúpeným v hrobách nositeľov nitrianskej i únětickej kultúry (*Vladár 1973*, Tab. 9: 7, 8, *Bátora 2000*, Abb.613: 40, Taf. 11: 9, 10), čo platí aj pre fragment drôtenej ozdoby (obr. 3: 4). Ani mušle dentalium nie sú na pohrebiskách nitrianskej i únětickej kultúry výnimočné (*Vladár 1973*, 154, 189). V prípade schránky morského živočícha z hrobu 3 (obr. 3: 2) nedokážeme rozlíšiť, či ide o import z oblasti Stredozemného mora alebo nález fosilného pôvodu zo strednej Európy. Súčasťou súboru nálezov z hrobu č. 3 je aj ulita slimáka pásikavého (*Cepea vindobonensis*), bez stopy vrtania dierky alebo inej úpravy. Slimák sa mohol dostať do zásypu hrovej jamy náhodou. V špecializovanej monografii sa stretne s dýkou z hrobu č. 3 i zo správnym funkčným určením kovového obloženia rukoväte (*Vladár 1974*, 30, 31, Taf. 3: 56), podrobnejšie vyhodnotenie celého nálezu však zatiaľ chýba.

V práci sa budeme ďalej zaoberať časťou artefaktov z hrobu č. 3, nájdených pri pravej ruke (alebo v pravej ruke?) pravdepodobne pred tvárou pochovaného jedinca, ktoré sa nachádzajú v zbierkach SNM-Archeologického múzea. Na pláne hrobu autorka výskumu vyznačila miesto ich uloženia (obr. 2: 1) ako priestor s rozmermi 17 x 9cm. Žiaľ, súčasťou dokumentácie nie je podrobný opis, plán alebo fotografia spôsobu ich uloženia. V ďalších úvahách budeme vychádzať z predpokladu, že nižšie uvedené artefakty, o ktorých je z dokumentácie výskumu nepochybné že ich našli spolu, sú súčasťou bronzovej dýky a rukoväte bronzovej dýky vyhotovenej kombinovaním kovových i nekovových častí.

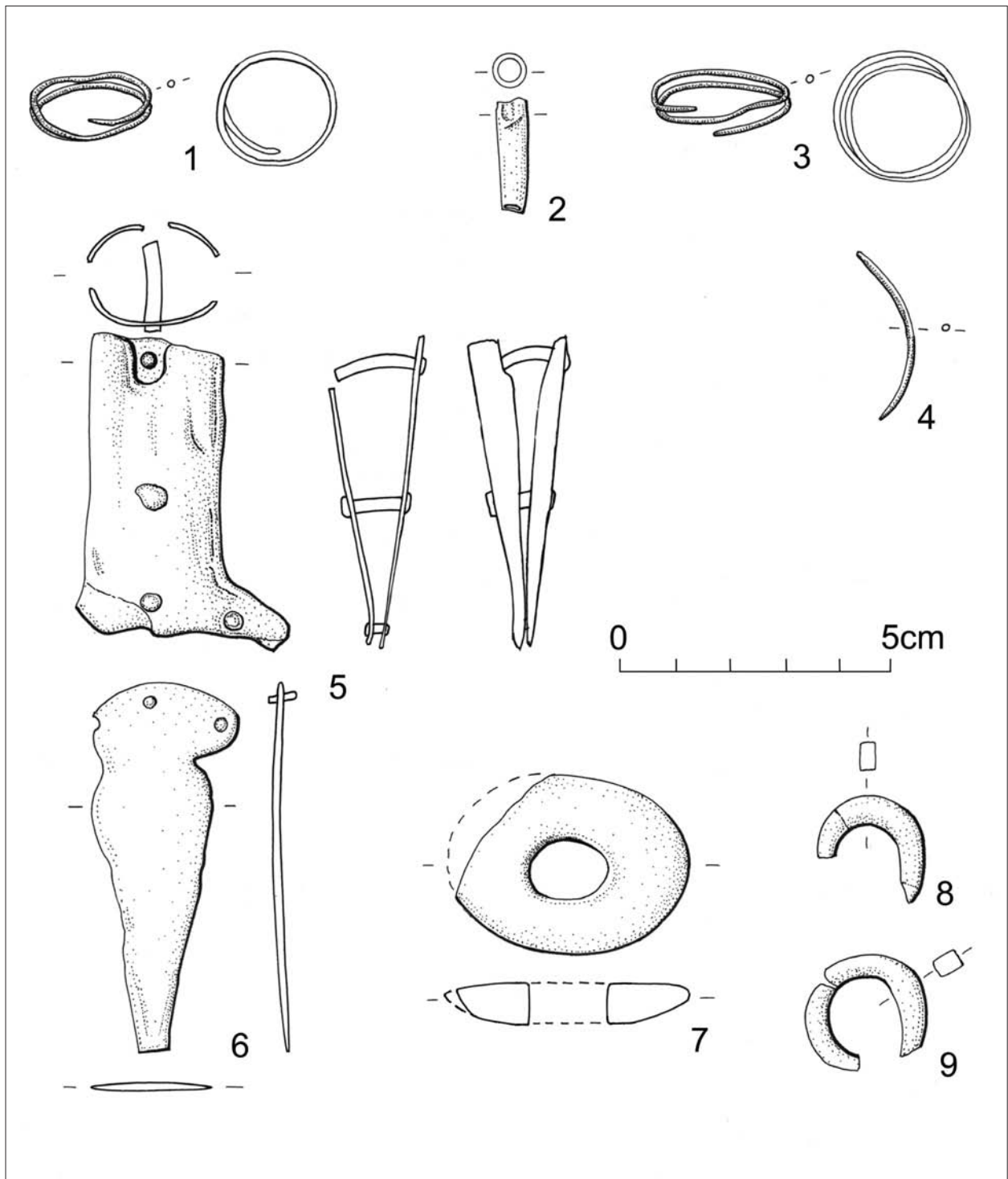
Opis predmetov:

- 1/ Bronzová čepeľ dýky s nesymetrickým obrysom a povrchom zo stopami hĺbkovej korózie. Čepeľ má zaoblenú tylovú časť, ktorú pôvodne pripájali k rukoväti 3 nity. Stredový nit bez výrazne sklepanej hlavičky s dĺžkou 5 mm a priemerom 2 mm je zachovaný v pôvodnej polohe, po druhom nite ostal otvor z priemerom 2mm. Prierez zachovanej časti dýky je hrotitooválny s náznakom odsadenia ostria na jednej strane pri hrote (obr. 3: 6). Zachované rozmery: 68x27x2mm. Evidenčné číslo SNM-AM: AP 9 222.
- 2/ Bronzové obloženie rukoväte poškodené mechanicky i koróziou sa skladá z dvoch osobitne vyhotovených častí – škrupín z bronzu o hrúbke cca 0,7-1,1mm. Obidve škrupiny, ktoré vytvárajú časť jedného záchytného oblúka i tuľajku oválneho prierezu spájajú nity zo sklepanou hlavičkou, z ktorých 4 sa zachovali v pôvodnej polohe. Spojenie nie je dokonalé, kovové časti obloženia rukoväte navzájom nedoliehajú a na užších stranách tuľajky vytvárajú štrbinu až 9 mm širokú (obr. 3: 5). Zachované rozmery obrysu rukoväte: 55x39 mm, maximálne rozmery oválneho prierezu tuľajky 24x18mm. Dĺžka merateľných častí nitov 5-17 mm, priemer nitov 3-3,5mm. Evidenčné číslo SNM-AM: AP 9 223.
- 3/ Tri fragmenty kostných terčov oválneho tvaru s otvorom v strede. Predmety sú súčasťou dvoch terčov s prierezom obdĺžnika. Ich vonkajší povrch je hladký, bočné hrany pokrýva miestami jemné ryhovanie. Vnútorňa strana má špongiovitú štruktúru kosti (obr. 3: 8, 9). Predmety sú koróziou zafarbené na svetlozeleno. Rekonštruované rozmery terčov: 26x22mm, ich prierez s rozmermi 5x4mm a 4,5x3,5mm. Evidenčné číslo SNM-AM: AP 9 228.
- 4/ Parohový terč hrotitooválneho tvaru s otvorom v strede má povrch jednej strany vyhladený, lesklý, povrch druhej nepravidelne ukončenej strany má špongiovitú štruktúru. Časť okraja predmetu je odlomená, miestami sú na jeho povrchu pozorovateľné stopy zafarbenia zelenou patinou (obr. 3: 7). Rozmery: 44x35x8 mm. Rozmery stredového otvoru: 13x11 mm. Inventárne číslo SNM-AM: AP 9 227.

Poznámky k súboru nálezov z hrobu č. 3 z Malých Dvorníkov:

Rozmermi nevelká čepeľ (obr. 3: 6) má používaním, koróziou a pravdepodobne i nevhodným konzervátorským ošetrovaním zmenený obrys i povrch. O rekonštrukciu jej šírky sa môžeme pokúsiť na základe zachovaného stredového nitu a otvoru po ďalšom. Ak boli nity pôvodne umiestnené symetricky, šírka čepele dýky v mieste pripevnenia rukoväte dosahovala viac ako 36mm (v súčasnosti sa z nej zachovalo maximálne 27mm). Zachované stopy odsadenia v mieste hrotu naznačujú, že čepeľ mohla byť pôvodne opatrená širokým, nízkym rebrom tvaru V, aké sa nachádzajú na niektorých dýkach zo staršej doby bronzovej, napríklad z Beluše alebo Vinodolu (*Vladár 1974*, 30, Taf. 3: 54, 59). Keďže hrot je odlomený, odhadujeme pôvodnú dĺžku čepele dýky na 80mm (obr. 2: 3). V súhrnnej štúdii o bronzových dýkach z územia Slovenska bola čepeľ z Malých Dvorníkov zaradená k dýkam trojuholníkovitého tvaru s polkruhovitou záchytnou platničkou varianty Matúškovo, ktoré sa na západnom Slovensku vyskytujú na pohrebiskách UK v nitriansko-únětickej i klasickej fáze (*Vladár 1974*, 32).

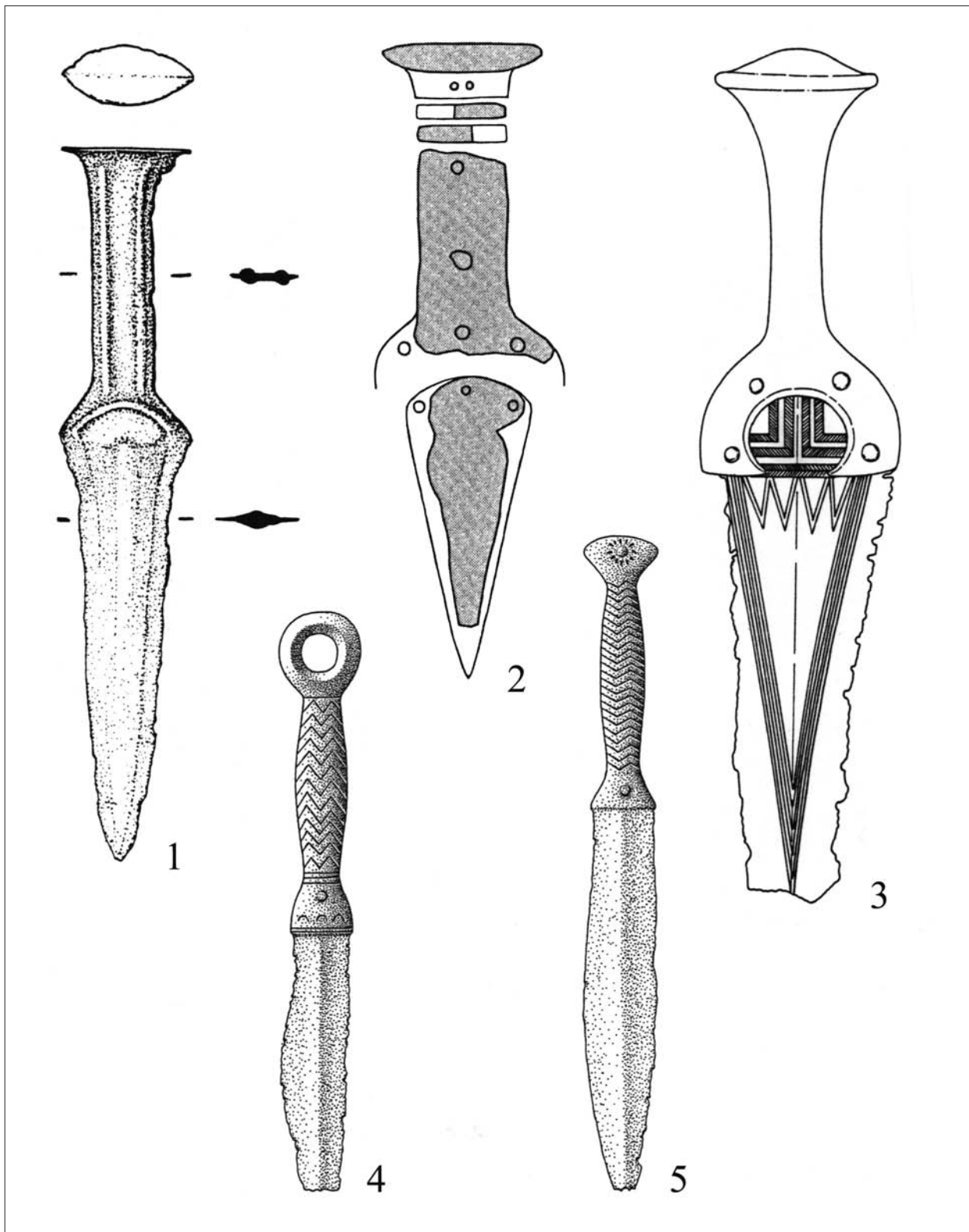
Nakoľko dve bronzové škrupiny vytvárajúce tuľajku i oblúkovitú záchytnú časť navzájom nepriliehajú (obr. 3: 5), predmet nemôžeme pomenovať ako plnú rukoväť „Vollgriff“, ale len ako čiastočné obloženie rúčky z organického materiálu bronzovým plechom. Pri otázke, či boli polovice vyhotovené odlievaním alebo tepaním sa na základe stavu zachovania povrchu predmetu prikláňame k druhej možnosti. Povrch obidvoch škrupín je z vonkajšej strany „hrboľatý“, čo pripisujeme účinku hĺbkovej korózie, vnútorný povrch polovic je hladký. Predpokladáme, že na ich vyhotovenie použili bronzový plech, ktorý na vonkajšej strane napadla hĺbková korózia avšak jeho vyhladený povrch sa na vnútornej, organickej hmotou vyplnenej strane tuľajky zachoval. Myslíme si, že na

Obr. 3: Malé Dvorníky. 1-9. Nálezy z hrobu.

vyhladenie vnútorných, pred pohľadom skrytých častí tuľajky by po prípadnom odlievaní do formy z jadrom nebol dôvod.

Z predmetu chýba jedno z dvoch ramien záchytného oblúka a zvyšok oblúka je v porovnaní s tuľajkou vyhnutý na jednu stranu. K deformovaniu muselo dôjsť následkom bočného tlaku, ktorý zapríčinil ohnutie a odlomenie miesta spojenia čepele a rukoväte. Poškodenie mohlo prebehnúť pred uložením dýky do hrobu alebo až tlakom zeminy po jej uložení. Nakolko z časti dýky spájajúcej čepeľ s rukoväťou sa zachoval len fragment, pôvodný tvar záchytného oblúku zbrane z Malých Dvorníkov nepoznáme. Predmet z Malých Dvorníkov svojou funkciou a tvarom pripomína držadlá niektorých dýk „s plnou rukoväťou“ tuľajkovitého tvaru, napríklad dvoch dýk z Prahy 6 – Suchdola, polohy Kozí Hřbety (Böhm 1928, 2, 3, Tab. I: 2, 3; Divac/Sedláček 1999, 14-16, Taf. 8, 9). Vcelku odliate tuľajkovité časti dýk z Prahy 6 spájajú s čepeľami pravé nity. K hromadnému nálezu z Prahy 6 patria aj dve bronzové ukončenia rukovätí. Spôsob spojenia tuľajkovitých častí pražských rukovätí s kovovými gombíkmi, hrotitooválneho

Obr. 4: 1 Borský Mikuláš (podľa Studeníková 1996, 169), 2 Malé Dvorníky, hrob 3, Kassa (Podľa Kemenczei 1991, 11), 4 Lúč na Ostrove (podľa Vladár 1974, 53), 5 Zohor (podľa Vladár 1974, 53), rôzne mierky.

tvaru s otvorom v strede naznačujú zvyšky dreva listnatého stromu vo vnútri jednej z tuľajok (Opravit 1999, 57). Z predmetu z malých Dvorníkov je k dispozícii len plechová napodobnenina tuľajky, záchytný oblúk rukoväte chýba. Štyri zachované nity (pôvodne asi 5 nitov) slúžili a doteraz slúžia k spojeniu dvoch škrupín tuľajky, nie k pripevneniu čepele dýky.

Terč hrotitooválneho tvaru s otvorom v strede z Malých Dvorníkov (obr. 3: 7) je vyhotovený z parohu¹. Pokým jeho horná strana je kompaktná, vyhladením lesklá, spodná nepravidelne ukončená má špongiovitú štruktúru kosti. Pôvodné stvárnenie olámanej spodnej strany terča nepoznáme. Predmet pokladáme za gombík

ukončujúci rukoväť podobne, ako hrotito – oválne kovové exempláre ukončovali rukoväte dýk a mečov zo staršej a z počiatku strednej doby bronzovej. V strednej Európe sú zakončenia drevených rukovätí dýk vyrobené z kosti alebo parohu zastúpené v menšom počte ako kovové. Kostný predmet zo stredovým otvorom tvarovo blízky nálezu z Malých Dvorníkov sa našiel spolu s dýkou v hrobe „mladšej až neskorej fázy UK“ v Némčiciach nad Hanou (Novák 2011, 50, 51, Taf. 9), ďalšie hrotito-oválne pochádzajú z opevnenej osady hatvanskej kultúry v Jászdósa – Kápolnahalom (Csányi/Tárnoki 1992, 195: 271). Je zrejme, že u dýky z Malých Dvorníkov prepájala bronzové obloženie rukoväte a ukončujúci parohový hrotitooválny gombík drevená výplň upevnená v bronzovom obložení rúčky nitmi. Nie jasný je spôsob pripojenia odlomenej spodnej časti parohového gombíka k drevenej výplni. Môžeme len odhadnúť, že odlomená časť mala prstencový tvar s otvormi na nity (obr. 2: 4) rovnako, ako predmet v Némčiciach nad Hanou alebo podobne konštrukčne riešené parohové ukončenia drevených rukovätí bronzových dýk staršej doby bronzovej v západnej Európe (Novák 2011, Taf. 9: 159; Gerloff 1975, Plate 4: 41, 5: 52,55; 23: 241).

Štvrtou zložkou nálezu z Malých Dvorníkov sú fragmenty dvoch oválnych terčov s otvorom v strede (obr. 3: 8, 9) vyrezané z diaľky dlhšej kosti neurčeného zvierťa, čo potvrdzuje aj špongiovitá štruktúra povrchu v mieste ich vnútorných otvorov¹. Jemné ryhy na bočných stranách odpovedajú stopám rezania a prípadného následného vyhladenia „krúžkov“, ktoré autorka výskumu považovala za súčasť náhrdelníkov (Kraskovská 1951a, 174). Predmety však neodpovedajú známym typom záveskov a korálov z kostí, zubov či parohu používaných nositeľmi UK. Pretože sa našli spolu s čepeľou dýky, kovovým obložením rukoväte a gombíkom ukončujúcim rukoväť je oprávnený pokus o iné funkčné určenie týchto jedinečných kostených výrobkov. Terče s otvorom v strede tvoria súčasť zbrani nazývaných ako dýky švajčiarskeho typu (Uenze 1938, 29), dýky alpského typu (Schwenzer 2004, 64) alebo dýky typu Renzenbühl (Novák 2011, 69), rozšírených hlavne v oblasti západných Álp. Ich tuľajkovité bronzové rukoväte dopĺňajú bronzové, výnimočne i zlaté krúžky kombinované s organickou výplňou, nasunuté na bronzové jadro. V menšom počte sa vyskytujú podobné dýky s rukoväťami z organickej hmoty. Z „nákolnej osady“ Polada v talianskej Lombardii pochádza dýka s jadrom a gombíkom ukončujúcim rukoväť z parohu, ktorej záchytný oblúk a náznak tuľajky sú obložené bronzovým plechom (Uenze 1938, Taf. 17: 41). Ďalšia, zo sídliska rovnomennej kultúry v Lavagnone má na jadre z parohu nasunuté tri krúžky vyhotovené z kosti i parohový gombík ukončujúci rukoväť (Schwenzer 2004, 292; Perini 1983, 193, Abb. 5: 12). Použitie krúžkov z Malých Dvorníkov naznačuje aj konštrukcia dýky zo Szentgál v Maďarsku, ktorej rukoväť tvoria „terče z kosti a dreva“ (Kemenczei 1991, 10; Schwenzer 2004, 319). Predpokladáme, že kostené krúžky z Malých Dvorníkov mali rovnakú funkciu. Vyššie uvedené terče z kovu i kosti boli navlečené na jadrá z bronzu alebo parohu. V prípade Malých Dvorníkov pripadá do úvahy len drevené jadro prepájajúce bronzové obloženie, kostené terče i parohový gombík. V popise nálezov autorka výskumu spomína „stopy dreva na hornej časti čepele dýky a v tuľajke“ (Kraskovská 1951a, 173, 174), ktoré však na v súčasnosti dokonale, až na kov vyčistených nálezoch nenájdeme.

Súbor piatich artefaktov uložených v hrobe č.3 v oblasti ruky pochovaného teda tvorí bronzová čepeľ dýky a zvyšky unikátnej rukoväte zhotovenej z bronzových, parohových, kostených a pôvodne určite aj drevených častí. Pretože zo záchytného oblúka tuľajkovitej časti rukoväte sa zachoval len malý zvyšok, spôsob spojenia čepele dýky s rukoväťou nepoznáme. Logická úvaha, že čepeľ a „tuľajka rukoväte“ tvorili pôvodne jednu zbraň (Kraskovská 1951a, 174; Vladár 1974, 30) sa môže oprieť len o spoločné miesto nálezu, priložením obidvoch častí k sebe sa nedá potvrdiť. Pretože existujúce nity a otvory na nity na čepeľi a zachovanej časti záchytného oblúka rukoväte majú rozdielne odstupky a nity v stredovej osi rukoväte i čepele sa zachovali, spojenie zachovaných častí ani nie je možné. Problematické sú aj rozdielne (dodatočne rekonštruované) šírky čepele dýky a záchytného oblúka rukoväte (obr. 2: 3, 4). Zo záchytného oblúka sa však zachoval len zvyšok a jeho chýbajúcu časť, na ktorej mohli byť ďalšie otvory na pripevňujúce nity nepoznáme, preto príslušnosť čepele a rukoväte k jednej zbrani nemôžeme potvrdiť ani spoľahlivo vylúčiť.

Záver

Predpokladáme, že 5 predmetov uložených v ruke, alebo pred rukou osoby pochovanej v hrobe č. 3 tvorí bronzová čepeľ dýky a rukoväť dýky vytvorená kombináciou bronzových, kostených, parohových a pravdepodobne aj drevených častí. Nedokážeme však potvrdiť ani vylúčiť, či čepeľ a rukoväť tvorili pôvodne celok. Pôvodným vzhľadom (obr. 2: 4) rukoväť dýky z Malých Dvorníkov pripomínala jeden z najprestížnejších artefaktov staršej doby bronzovej, dýky s plnou rukoväťou. Rukoväť z Malých Dvorníkov ale nepatrí plnohodnotne k dýkam z kovovou rukoväťou, môžeme ju označiť len ako predmet blízky týmto artefaktom. Zaraďuje sa ku skupine zbrani, ktoré napodobňujú dýky s odliatou kovovou rukoväťou kombinovaním organického materiálu a kovu (Uenze 1938, 7; Schwenzer 2004, 165). Predmet vzhľadom pripomínal dýky švajčiarskeho (alpského, rensenbühl) typu. Tak ako všetky dýky s kovovou odlietanou rukoväťou, aj rukoväť dýky z Malých Dvorníkov je individuálnym výrobkom. Predmet dokladá ďalekosiahle kontakty na území rozšírenia UK a zároveň úspešné lokálne napodobnenie vzoru.

Dýky s kovovou rukoväťou sa vyskytujú v západnej, severnej, južnej i strednej časti európskeho kontinentu (Uenze 1938, Karte 1; Schwenger 2004, 13). Podľa našich poznatkov ich výskyt na území Slovenska začína predmetom z Malých Dvorníkov (obr. 4: 2. Do staršej, ale i na počiatok strednej doby bronzovej možno typologicky zaradiť ďalšiu dýku s bohato zdobenou čepelou, ktorú pripájajú ku kovovej rukoväti nity (obr. 4: 3). Dýka údajne pochádza z uhorskej lokality „Kassa“ (Hampel 1886, Taf. 18: 5; Kemenczei 1991, 11, Taf. 1: 7; Schwenger 2004, 15), ktorú môžeme pravdepodobne stotožniť s mestom Košice na východnom Slovensku. Len s rezervou je možné časové zaradenie vcelku odliatej zbrane nájdenej údajne v Borskom Mikuláši (obr. 4: 1). Dýku z plnou rukoväťou autorka publikácie priradila do „úněticko-věteřovského, resp. věteřovského horizontu nálezov slovenského Pomoravia“ (Studeníková 1996, 169, obr. 140). Vzhľadom k viacerým vcelku odlietanim dýkam typov Kbel a Chodouň pochádzajúcim z prostredia mohylových kultúr v západných a stredných Čechách (Novák 2011, 76), ako aj na základe príbuzného nálezu zo sídliska stredodunajskej mohylovej kultúry v moravských Nedakoniciach (Hrubý 1950, tab. 55: 7), pokladáme časové zaradenie dýky z Borského Mikuláša do pokročilej strednej doby bronzovej za pravdepodobnejšie. Nepočetnú skupinu dýk s kovovou rukoväťou uzatvárajú na Slovensku dva tvarovo blízke, vcelku odliate exempláre z Lúča na Ostrove (obr. 4: 4) a zo Zohora (obr. 4: 5), zaradené typologicky do staršieho stupňa velatickej kultúry (Vladár 1974, 53; Pichlerová 1964, 432). V SNM - Etnografickom múzeu v Martine je uložená dýka zo zelenopatinovaného kovu, ktorá je morfológicky, výzdobou i rozmermi identická s exemplárom zo Zohora. Predpokladáme, že ide o kópiu dýky zo Zohora, ktorá je uložená v SNM-Archeologickom múzeu v Bratislave. Dobu výroby kópie bez prírodovedných analýz nedokážeme stanoviť.

¹ Za určenie kosteného materiálu ďakujem RNDr. A Šefčákovej, CSc. zo SNM-Prírodovedného múzea.

LITERATÚRA

- Bátora 2000 – J. Bátor: Das Gräberfeld von Jelšovce/Slowakei. Ein Beitrag zur Frühbronzezeit im nordwestlichen Karpatenbecken. Teil 1-2. Nitra 2000.
- Böhm 1928 – J. Böhm: Poklad bronzových dýk na Kozích Hřbetech. (Předběžná správa) PamArch 36, 1928, 1-14, Tab. I-III.
- Csányi/Tárnoki 1992 – M. Csányi/J. Tárnoki: Katalog der ausgestellten Funde. In: W. Meier-Arendt (ed.): Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell Siedlungen an Donau und Theiss. Frankfurt am Main 1992.
- Divac/Sedláček 1999 – G. Divac/Z. Sedláček: Hortfund der altbronzezeitlichen Dolche von Praha 6 - Suchdol. Praha 1999.
- Gerloff 1975 – S. Gerloff: The Early Bronze Age Daggers in Great Britain. PBF VI-2, München 1975.
- Hampel 1886 – J. Hampel: A Bronzkor Emlékei Magyarhonban I. Budapest 1886.
- Hrubý 1950 – V. Hrubý: Středodunajské lidstvo mohylové a jeho kultura na Moravě. Nепublikovaná dizertačná práca, Moravská Univerzita. Brno 1950.
- Kemenczei 1991 – T. Kemenczei: Die Schwerter in Ungarn II. PBF IV-9. Stuttgart 1991.
- Kraskovská 1948 – L. Kraskovská: Dokumentácia z archeologického výskumu v Malých Dvorníkoch uložená v dokumentačnom oddelení SNM - Archeologického múzea pod č.2/50.
- Kraskovská 1951a – L. Kraskovská: Nové náleziská únětickéj kultúry na Slovensku. Sborník MSS 43-44, 1951, 169-175.
- Kraskovská 1951b – L. Kraskovská: Hroby z doby sťahovania národov na Žitnom ostrove, Slovensko. Arch Rozhledy 3, 1951, 320.
- Novák 2011 – P. Novák: Die Dolche in Tschechien. PBF VI-13, Stuttgart 2011.
- Opravil 1999 – E. Opravil: Beilage 10. Determination der Holzproben von den Griffen der Dolche Inv. Nr. 37 493 und 37 499 nach den Aufnahmen von Rasterelektronenmikroskopen. In: Divac/Sedláček 1999, 57.
- Perini 1983 – R. Perini: Der Frühbronzezeitliche Pflug von Lavagnone. Arch. Korrespondenzbl. 13, 1983, 187-195.
- Pichlerová 1964 – M. Pichlerová: Dve bronzové dýky s rukoväťou zo Slovenska. Arch. rozhledy 16, 1964, 432-435.
- Schwenger 2004 – S. Schwenger: Frühbronzezeitliche Volgriffdolche. Mainz 2004.
- Studeníková 1996 – E. Studeníková: Nálezy z doby bronzovej zo Záhoria. AVANS v r. 1994, Nitra 1996, 169-171.
- Točík 1979 – A. Točík: Výčapy – Opatovce a ďalšie pohrebiská zo staršej doby bronzovej na juhozápadnom Slovensku. Nitra 1979.
- Uenze 1938 – O. Uenze: Die frühbronzezeitlichen triangulären Vollgriffdolche. Berlin 1938.
- Vladár 1973 – J. Vladár: Pohrebiská zo staršej doby bronzovej v Branči. Bratislava 1973.
- Vladár 1974 – J. Vladár: Die Dolche in der Slowakei. PBF VI-3, München 1974.

EIN DOLCH DER AUNJETITZER KULTUR AUS MALÉ DVORNÍKY

JURAJ BARTÍK

Zu älteren Funden, die nachträglich Aufmerksamkeit verdienen, gehört der Griff von einem Bronzedolch aus Malé Dvorníky mit ungewöhnlicher Konstruktion. Das Slowakische Heimatmuseum unternahm eine Sichtunggrabung an der Anhöhe „Kápolnadomb“ in den Jahren 1948 und 1950. In den Grabungsschnitten mit einer Gesamtlänge von 167 m hat man 6 Gräber oder deren Teile und einen Siedlungsbefund identifiziert und anschließend freigelegt. Während der Siedlungsbefund ins Hochmittelalter fällt, sind die Kleidungsteile und Beigaben aus fünf Gräbern in die Altbronzezeit, die Völkerwanderungszeit und vielleicht auch ins 9.-10. Jahrhundert zu datieren. Der Altbronzezeit hat die Grabungsleiterin zwei Gräber zugeordnet (Abb. 1: 2). Bei einer regressiven Rekonstruktion ihrer Fundsituation stützen wir uns auf die Grabungsdokumentation sowie deren vorläufige Publikation (*Kraskovská 1948, 1951a, 169; 1951b, 320*).

Grab Nr. 3

In einer Grabgrube mit den Ausmaßen von 175x67 cm und dem Boden in einer Tiefe von 220-230 cm unterhalb der Geländeoberfläche lag ein erwachsenes Individuum in rechtsseitiger Hockerlage (Abb. 2: 1). Unter den Schädelknochen fand man eine aus der Dentalium-Muschel gemachte Perle (Abb. 3: 2), eine spiralförmige Drahtzierde (Abb. 3: 1) und Fragment eines Bronzedrahts (Abb. 3: 4). An der Stelle der Fingerglieder der rechten Hand fand man eine spiralförmige Zierde (Abb. 3: 3), die Klinge von einem Bronzedolch (Abb. 3: 6), bronzenen Griffbelag (Abb. 3: 5), Fragmente von ovalen Knochenscheiben mit Mittelloch (Abb. 3: 8-9) sowie eine größere spitzovale Geweihscheibe mit Mittelloch (Abb. 3: 7). Aus der Grabgrube stammt auch ein Schneckenhaus.

Grab Nr. 3a

Das Grab entdeckte man „75 cm westlich“ des Grabs Nr. 3 (Abb. 2: 2). Da bei dem Skelett keine Funde zum Vorschein kamen, wurde das Grab in die Altbronzezeit anhand der Deponierungsart des Skelettes und seiner identischen Orientierung mit Grab Nr. 3 eingeordnet. Die Skelette aus Gräbern 3 und 3a befinden sich nicht im Sammlungsbestand des Slowakischen Nationalmuseums.

Die archäologische Ausgrabung in der Flur „Kápolnadomb“ wurde nach dem Jahre 1950 nicht fortgesetzt. Anhand der Lage der Skelette und des Inventars wurden die Gräber 3 und 3a der Aunjetitzer Kultur (nachstehend AK) zugeordnet (*Kraskovská 1948, 1951a, 172; Točík 1979, 44*). Der heutigen Kenntnis der Zurichtungen altbronzezeitlicher Grabgruben nach vermutet man beim Grab Nr. 3 eine Holzkonstruktion oder einen Holzsarg und die Lage des Bestatteten auf der rechten Seite entspricht einem Mann. Die Drahtspiralen mit einem Durchmesser von 22 bzw. 24 mm (Abb. 3: 1, 3), das Fragment einer Drahtzierde (Abb. 3: 4) sowie die Dentalium-Muschel repräsentieren herkömmlichen Schmuck in Gräbern der Aunjetitzer Kultur in der Westslowakei (*Vladár 1973, 154, 189, Tab. 9: 7, 8; Batora 2000, Abb. 613: 40, Taf. 11: 9, 10*). In einer spezialisierten Monographie finden wir auch den Dolch aus Grab Nr. 3 einschließlich der richtigen funktionellen Interpretation des metallenen Griffbelags (*Vladár 1974, 30, 31, Taf. 3: 56*). Es fehlt jedoch bisher an einer detaillierteren Auswertung des ganzen Befundes.

In der Arbeit befassen wir uns ferner mit den Artefakten aus Grab Nr. 3, die bei der rechten Hand (oder in der Hand?) des Bestatteten gefunden wurden und deren Fundstelle die Grabungsleiterin als eine Fläche mit den Ausmaßen von 17 x 9 cm (Abb. 2: 1) bezeichnete. Unserer Meinung nach gehören sie zu einem Bronzedolch und einem Griff von einem Bronzedolch, der aus einer Kombination von metallenen sowie nichtmetallenen Teilen hergestellt wurde.

Der Umriss und die Oberfläche der Dolchklinge (Abb. 3: 6) wurden durch Gebrauch, Korrosion und vermutlich auch unpassende konservatorische Behandlung geändert. Falls die Niete ursprünglich symmetrisch angebracht waren, erreichte die Höchstbreite der Klinge 36 mm (gegenwärtig 27 mm). Die ursprüngliche Länge der Klinge schätzen wir auf 80 mm (Abb. 2: 3). In einer Studie über die Bronzedolche aus dem Gebiet der Slowakei wurde der Dolch aus Malé Dvorníky den triangulären Dolchen mit halbkreisförmiger Griffplatte der Variante Matúškovo zugeordnet, die in der Westslowakei auf Gräberfeldern der AK in der Nitraer-Aunjetitzer sowie klassischer Phase vorkommen (*Vladár 1974, 32*).

Da die beiden Bronzeschalen der Tülle und der bogenförmigen Griffplatte nicht zueinander passen (Abb. 3: 5), können wir den Gegenstand nicht als „Vollgriff“ bezeichnen, sondern nur als Bronzeblechbelag eines Griffs aus organischem Material. Bei der Frage, ob die Schalen gegossen oder geschmiedet waren, neigen wir aufgrund des Erhaltungszustandes der Oberfläche des Gegenstandes zu der letzteren Alternative. Von dem Gegenstand fehlt einer der zwei Arme des Griffbogens und der Rest des Bogens ist gegenüber der Tülle zu einer Seite gebogen. Der Gegenstand aus Malé Dvorníky erinnert in seiner Funktion und Form an die Griffe einiger Dolche mit tüllenförmigem „Vollgriff“, z. B. zweier Dolche aus Prag 6 – Suchdol – Koží Hřbety (*Böhm 1928, 2, 3, Tab. I: 2-3*;

Divac/Sedláček 1999, 14-16, Taf. 8-9). Zu dem Hortfund aus Prag 6 gehören auch zwei bronzene Knäufe. Die Art von Verbindung der tüllenförmigen Teile der Griffe aus Prag mit den Metallknäufen von spitzovaler Form mit Mittelloch ist durch Laubholzreste innerhalb einer der Tüllen angedeutet (*Opravit 1999*, 57).

Die spitzovale Scheibe mit Mittelloch aus Malé Dvorníky (Abb. 3: 7) ist aus Geweih gefertigt. Während ihre Oberseite kompakt und glänzend geglättet ist, besitzt die untere unregelmäßig beendete Seite eine schwammartige Knochenstruktur. Die ursprüngliche Ausführung der abgebrochenen Unterseite der Scheibe ist uns nicht bekannt. Den Gegenstand betrachten wir als einen Griffknäuf, ebenso wie die spitzovalen metallenen Exemplare aus der Altbronzezeit und dem Anfang der Mittelbronzezeit. In Mitteleuropa sind die aus Knochen oder Geweih hergestellten Knäufe der hölzernen Dolchgriffe weniger häufig, als diejenigen aus Metall. Ein Knochengegenstand mit Mittelloch, in seiner Form ähnlich dem Fund aus Malé Dvorníky, wurde zusammen mit einem Dolch in einem Grab der „Jung- bis Spätphase der AK“ in Nĕmčice nad Hanou gefunden (*Novák 2011*, 50, 51, Taf. 9), weitere spitzovale Exemplare stammen aus der befestigten Siedlung der Hatvan-Kultur in Jászdózsza – Kápolnahalom (*Csányi/Tárnoki 1992*, 195: 271). Bei dem Dolch aus Malé Dvorníky waren der bronzene Griffbelag und der spitzovale Geweihknäuf offensichtlich durch eine Holzfüllung verbunden, die in dem Bronzebelag des Griffs mit Nieten befestigt war. Die Art von Verbindung der abgebrochenen Unterseite des Geweihknäufs mit der Holzfüllung ist nicht klar. Wir schätzen nur, dass der abgebrochene Teil ringförmig und mit Nietlöchern versehen war, genauso wie der Gegenstand aus Nĕmčice nad Hanou oder die ähnlich konstruierten altbronzezeitlichen Geweihknäufe von hölzernen Griffen der Bronzedolche in Westeuropa (*Novák 2011*, Taf. 9: 159; *Gerloff 1975*, Plate 4: 41, 5: 52, 55, 23: 241).

Die vierte Komponente des Befundes aus Malé Dvorníky bilden Fragmente zweier ovaler Scheiben mit Mittelloch (Abb. 3: 8, 9), die aus langem Hohlknochen von einem unbestimmten Tier geschnitzt wurden. Die Grabungsleiterin identifizierte diese Gegenstände als Halskettenteile (*Kraskovská 1951a*, 174). Sie entsprechen jedoch nicht den bekannten Typen von Anhängern und Perlen aus Knochen, Zähnen oder Geweih, die für die AK typisch waren. Scheiben mit Mittelloch bilden Teile von Waffen, die als Dolche vom schweizerischen Typ (*Uenze 1938*, 29), alpinen Typ (*Schwenzer 2004*, 64) oder vom Typ Renzenbühl (*Novák 2011*, 69) genannt werden und vor allem im Gebiet der Westalpen verbreitet sind. Deren Grifftüllen sind durch bronzene, ausnahmsweise auch goldene Ringe in Kombination mit organischer Füllung ergänzt, die an einen bronzenen Kern angesetzt sind. Ähnliche Dolche mit Griffen, die aus Knochen, Geweih, Holz und Bronzeblech zusammengesetzt sind, stammen aus Polada und Lavagnone in der italienischen Lombardei (*Uenze 1938*, Taf. 17: 41; *Schwenzer 2004*, 292; *Perini 1983*, 193, Abb. 5: 12). Die Anwendungsweise der Ringe aus Malé Dvorníky wird auch durch die Konstruktion des Dolchs aus Szentgál in Ungarn angedeutet, dessen Griff aus „Knochen- und Holzscheiben“ besteht (*Kemenczei 1991*, 10, *Schwenzer 2004*, 319). In der Beschreibung der Funde aus Grab 3 erwähnt die Grabungsleiterin „Holzspuren am Oberteil der Dolchklinge und innerhalb der Tülle“ (*Kraskovská 1951a*, 173, 174), die wir jedoch heutzutage an den perfekt bis auf das Metall gereinigten Funden nicht finden.

Der Verband von fünf Artefakten aus Grab Nr. 3, die im Bereich der Hand des Bestatteten zum Vorschein kamen, besteht also aus einer bronzenen Dolchklinge und Überresten eines einzigartigen Griffs, der aus Bronze, Geweih-, Knochen- und ursprünglich auch Holzteilen zusammengesetzt war. Da von dem Heftbogen des Tüllengriffs nur ein kleiner Rest erhalten ist, bleibt die Art von Verbindung der Dolchklinge mit dem Griff unbekannt. Vier erhaltene Niete (ursprünglich wohl 5 Niete) dienten und dienen immer noch zur Verbindung zweier Schalen der Tülle und nicht zur Befestigung der Dolchklinge.

Die logische Erwägung, dass die Klinge und die „Griffülle“ ursprünglich eine Waffe bildeten (*Kraskovská 1951a*, 174; *Vladár 1974*, 30) kann sich bloß auf die gemeinsame Fundstelle stützen. Durch das Anlegen der beiden Teile gegeneinander kann sie nicht bestätigt werden. Da die erhaltenen Niete und Nietlöcher an der Klinge und am erhaltenen Teil des Heftbogens unterschiedliche Abstände aufweisen und die Niete in der Zentralachse des Griffs sowie der Klinge erhalten sind, ist die Verbindung der erhaltenen Teile gar nicht möglich. Problematisch sind auch die unterschiedlichen (rekonstruierten) Breiten der Dolchklinge und der Griffplatte (Abb. 2: 3, 4). Von dem Heftbogen erhielt sich jedoch nur ein Rest und den fehlenden Teil, der mit weiteren Nietlöchern versehen sein konnte, kennen wir nicht. Deswegen können wir die Zusammenhörigkeit der Klinge und des Griffs weder bestätigen noch zuverlässig ausschließen.

Das ursprüngliche Aussehen (Abb. 2: 4) des Dolchgriffs aus Malé Dvorníky erinnert an Vollgriffdolche. Der Griff aus Malé Dvorníky zählt jedoch nicht vollwertig zu Dolchen mit Metallgriff, wir können ihn nur als einen verwandten Gegenstand bezeichnen. Er wird einer Gruppe von Waffen zugeordnet, welche die Dolche mit Metallgriff durch eine Kombination von organischem Material und Metall imitieren (*Uenze 1938*, 7; *Schwenzer 2004*, 165). Der Gegenstand belegt weitreichende Kontakte auf dem Verbreitungsgebiet der AK und gleichzeitig eine erfolgreiche lokale Nachahmung des Vorbildes.

Dolche mit Metallgriff kommen in West-, Nord-, Süd- sowie Mitteleuropa vor (*Uenze 1938*, Karte 1, *Schwenzer 2004*, 13). Unserer Kenntnis nach beginnt deren Vorkommen auf dem Gebiet der Slowakei mit einem ver-

wandten Gegenstand aus Malé Dvorníky (Abb. 4: 2). Ans Ende der Alt- oder den Anfang der Mittelbronzezeit kann man typologisch einen Dolch mit reich verzierter, mit dem Metallgriff vernieteter Klinge datieren (Abb. 4: 3). Der Dolch stammt angeblich aus der ungarischen Fundstelle „Kassa“ (*Hampel 1886*, Taf. 18: 5; *Kemenczei 1991*, 11, Taf. 1: 7; *Schwenzer 2004*, 15), die wir mit gewisser Wahrscheinlichkeit mit der ostslowakischen Stadt Košice identifizieren können. Die zeitliche Einordnung einer Vollgriffwaffe aus Borský Mikuláš (Abb. 4: 1) ist nur mit gewissem Vorbehalt möglich. Der Vollgriffdolch wurde von der Autorin der Publikation dem „Aunjetitzer-Věteřover, bzw. Věteřover Fundhorizont des slowakischen Marchgebietes“ zugeordnet (*Studeníková 1996*, 169, obr. 140). Angesichts der mehreren Vollgriffdolche der Typen Kbel und Chodouň aus dem Bereich der Hügelgräberkulturen in West- und Mittelböhmen (*Novák 2011*, 76), sowie anhand eines verwandten Fundes aus der Siedlung der mitteldanubischen Hügelgräberkultur am mährischen Fundort Nedakonice (*Hrubý 1950*, Tab. 55: 7) halten wir es für wahrscheinlicher, dass der Dolch aus Borský Mikuláš erst aus der fortgeschrittenen Mittelbronzezeit stammt. Die ungroße Gruppe von Dolchen mit Metallgriff in der Slowakei umfasst noch die morphologisch verwandten Vollgriffdolche aus Lúč na Ostrove (Abb. 4: 4) und Zohor (Abb. 4: 5), die in die Frühstufe der Velaticer Kultur eingeordnet werden (*Vladár 1974*, 53; *Pichlerová 1964*, 432).

(Preklad Jana Kličová)

PhDr. Juraj Bartík, PhD
SNM-Archeologické múzeum
Žižkova 12, P.O. BOX 13
810 06 Bratislava
Slovenská republika
bartik@snm.sk
archeolog@snm.sk